

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ulusal ve Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 2 (Haziran/June 2020), s. 1-22.
Geliş Tarihi-Received: 24.04.2020
Kabul Tarihi-Accepted: 29.04.2020
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675

Bağdatlı Hürremî ve Yayımlanmamış Türkçe Şiirleri

Poet Hurremi From Baghdad And His Unpublished Turkish Poems

Ahmet İÇLİ*

Öz

Osmanlı Devleti, insanlık tarihinde etkileşimde bulunduğu coğrafyalarda önemli izler bırakmıştır. Klasik Türk (Divan) edebiyatı bu dönemde birçok kültürün, medeniyetin ve bu coğrafyada yaşayan insanların duygularının ve düşüncelerinin tercümanı olmuştur.

Osmanlı coğrafyasında özellikle Irak Türklerinin Divan edebiyatında önemli bir yeri vardır. Başta Bağdat olmak üzere Musul ve Kerküklü birçok Türk şairin bu geleneğe uygun şiirler kaleme aldığı, divanlar oluşturduğu farklı konularda ve türlerde edebî eserler verdikleri bilinmektedir. Birçok şairin çeşitli vesilelerle gittiği bu yörelere olan bağlılıkları ve orada yaşama isteklerinden olsa gerek tıpkı buralı şairler gibi anıldıkları da söz konusudur. Bu şairlerden bazılarının eserleri ve divanları bugüne ulaşmamış veyahut halen araştırılmayı ve tespit edilmeyi beklemektedir. Bu şairlerin bazıları hakkında sınırlı bilgi ve şiir örnekleri vardır. Bağdatlı Hürremî de bu şairlerden biridir. Hürremî, Bağdatlı olup şair bir ailenin ferdidir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre on altıncı yüzyılda yaşamış ve şiir meclislerinde önemli bir yeri olan şairlerden biridir. Şiir mecmualarında ve diğer kaynaklarda Hürremî hakkında kısa bilgiler ve şiir örnekleri bulunmaktadır. Bu metinlerin gün yüzüne çıkarılması ve ilim âlemine tanıtılması kültür ve edebiyat tarihi için önemli bir adımdır.

Bu makalede şair hakkında değerlendirme içeren eserler ve şiirleri eksensiz bir tanıtım yapılacak ve Bağdatlı Hürremî'ye ait olduğu belirtilen şiir örnekleri Latin harflerine aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bağdatlı Hürremî, şiir, mecmua, 16. yüzyıl.

Abstract

The Ottoman Empire left important traces in the geographies it interacted with in human history. Divan (Classical Turkish) literature was the translator of the feelings and thoughts of many cultures, civilizations and people living in this geography.

In the Ottoman geography, especially Iraqi Turks have an important place in Divan literature. It is known that many Turkish poets, especially Baghdad and Mosul and Kirkuk, wrote poems in accordance with this tradition, and created literary works on different subjects and genres. It is also mentioned that the poets are remembered just like the poets here, even if they are due to their loyalty and desire to live there. The works and poetry books of some of these poets have not reached today or are still waiting to be researched and determined. There are limited information and examples of poetry about some of these poets. Hürremî is one of

* Doç. Dr., Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı ve Sanatları Bilim Dalı, e-posta: ahmet.icli@batman.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7478-7518.

these poets. Hürremî is a member of a family of poets from Baghdad. According to the information in the sources, he was one of the poets who lived in the sixteenth century and had an important place in the poetry assemblies. There are brief information about Hürremî and examples of his poetry in poetry magazines, compilations and other sources. The reveal of these texts and their introduction to the world of science is an important step for the history of culture and literature.

In this article, the works containing poetry about the poet and his poems will be promoted with an axial introduction and examples of poems that belong to Hürremî from Baghdad will be transferred to Latin letters.

Keywords: Hürremî from Baghdad, poem, poetry magazine/compilation, 16th century.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında tezkirelerin önemli bir yeri vardır. Bu eserler, şairler hakkında değerlendirme yazılarını barındırmakla birlikte birer antoloji özelliği de taşırlar.

Tezkireler, şiir ve şair kritiği açısından önemli eserler olup, şairi tanıtır ve ona ait şiir örneklerini sunarlar. Tezkirelerde şairlerin doğum yerleri, yaşadıkları yerler, ölüm yerleri ve tarihleri verilebilmektedir. Ancak şairlere ait tüm bilgilerin verilmediği, bazı eksikliklerin olduğu durumlar da söz konusu olabilmektedir. Fakat tezkiredeki temel/basit bir bilginin, başka kaynaklardaki diğer bilgilerle pekiştirildiğinde öneminin yadsınamaz olduğu gözler önündedir.

Çalışmamıza konu Hürremî mahlaslı Bağdatlı şair hakkında Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ* (Solmaz 2005: 281-282) adlı tezkiresinde birtakım bilgiler bulunmaktadır. Şair üzerinde değerlendirmelerde bulunan Ahdî, ona ait şiirlerden örnekler sunmuştur. Hürremî hakkında başka eserlerde olan bilgiler ve şiir örneklerinin tezkiredeki bilgilerle uyumu ve diğer kaynakların analitik karşılaştırılması sonucunda ona ait yeni Türkçe şiirler tespit edilmiştir. Tespit edilen yeni şiirler, Kâsımî tarafından derlenen *Bahr'ul-Maarif* (İçli 2018) adlı şiir mecmuasında geçmektedir. Ancak başka şiir mecmualarında da Hürremî mahlaslı iki yeni şiir tespit edilmiştir. Bunların da aynı şaire ait olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere şiir mecmuaları edebiyat tarihimiz için önemlidir. Derleme niteliğindeki bu eserler, barındırdıkları şairler ve şiir örnekleri açısından birçok yeni bilgiye kapı aralar.

Mecmualar, edebiyat tarihine özellikle biyografik veri sağlar. Mecmuaların biyografiye katkısı hakkında kaynakçada da belirtilen Köksal (2011, 2012), Gürbüz (2011,2012), Kurnaz ve Aydemir (2007, 2011, 2013) gibi isimlerin çalışmalarına bakılabilir.

Henüz divanlarına ulaşılammış şairlere ait manzumelere mecmualarda rastlanabilir. Mecmualar "şair veya yazarlara ait yeni sayılabilecek manzume veya eser barındırmak" (Kurnaz-Aydemir 2013: 56) adına önemlidirler. Bu bağlamda Bağdatlı Hürremî'ye ait yeni manzumelere özellikle şiir mecmuaları vesilesiyle ulaşılabilmiştir.

Çalışmamız, bugüne kadar tespit edilen kaynaklarda, hakkında sadece bir tezkirede kısa bilgi olan Bağdatlı Hürremî'nin başka kaynaklardan hareketle tanıtımı ve yeni şiir örneklerinin yayınlanmasından ibarettir. Bu bağlamda aynı mahlasla şiirleri bulunan ve farklı kaynaklarda haklarında kısa bilgiler bulunan şairlere de kısaca değinilecektir.

Yöntem

Tarihi metin çalışmalarının önemli sahalarından biri yazma halinde bulunan Arap harfli metinlerin transkripsiyonlu olarak Latin harflerine aktarılmasıdır. Şairler ve şiirleri eksenli araştırmalar yapmak da bu çabanın bir ürünü ve sonucudur.

Klâsik Türk (Divan) edebiyatında adı bilinsin veya bilinmesin, bir şairin veyahut şiir(ler)inin tespit edilmesi için önemli kaynaklardan olan yazma şiir mecmualarının okunarak günümüze ulaştırılması bizler için önemli ve gereklidir. Bu amaçla şiir mecmualarının içerik analiz yöntemi ile incelenip önce nicel daha sonra da nitel araştırma yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesi önem arz eder.

Çalışmamızın konusu tezkireler ve şiir mecmualarından hareketle Bağdatlı olarak bilinen ve Hürremî mahlasıyla şiirleri bulunan şair ve şiirlerinin incelenmesidir. Bu amaçla birçok tezkire ve şiir mecmuası üzerinde geniş çaplı içerik analizi yapılmıştır. Şöyle ki;

İlk olarak *Kâsımî Mecmuası*nın içerik analizi esnasında şiirlerine rastlanan Hürremî mahlaslı şair tespit edilmiştir.

Hürremî mahlasıyla bilinen şair hakkında özellikle tezkirelerde veya diğer kaynaklara özellikle aynı yüzyılda yaşamış başka şairlerin şiirlerine bakılmıştır. Bu bağlamda önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Türk edebiyatında *benzer şiirler* olarak da bilinen *nazire şiirler* hakkında yapılan derleme çalışmaları bulunmaktadır. Hürremî'nin şiirlerinin bu eserlerde olabileceği düşünülmüş ve bu bağlamda bu türden eserler gözden geçirilmiştir. Hisâli'nin *Metâliü'n-Nezâir* adlı eserinde hem Hürremî hem de Hürremî-i Bağdâdî başlıklı matla şiirler tespit edilmiştir. Ayrıca bir nazire şiir seçkisi olan *Pervâne Bey Mecmuası*'nda da Hürrem ve Hürremî mahlaslı şiirlere rastlanmıştır.

Hürremî'ye şiir örneklerinin başka şiir mecmualarında olup olmadığının araştırılması amacıyla www.yazmalar.gov.tr adresi üzerinden isim araştırması yapılmıştır. İki mecmuada Hürremî adına kayıtlı şiir örneklerinin varlığı görülmüştür.

Bununla birlikte yurtdışında bulunan bir yazma eserden hareketle 18. yüzyıl şairlerinden Kırmılı Hürremî'nin varlığı ve divanı hakkındaki bilgilere de ulaşılmıştır.

Makalemizde tespit edilen kaynaklar çerçevesinde bir içerik analizi yapılmıştır. Şiirlerin muhtevaları bağlamında Bağdatlı olduğu belirlenen Hürremî'nin kimliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

İncelememizde, yeni tespit edilen şiirler, Arap harflerinden Latin harflerine aktarılmıştır. Bu işlem yapılırken ilim âleminde kullanılan *transliterasyon/transkripsiyon alfabesinden* yararlanılmıştır. Bu işlem için *çevriyazı* kavramı da kullanılmaktadır.

Çalışmamızda yapılan şiir alıntılarında parantez için kısaltma yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda *Kâsımî Mecmuası* için "KM" kısaltması uygun görülmüştür. Ayrıca yazma eserlerde şiirin geçtiği yaprak için "yk" kısaltması kullanılmıştır. Bununla birlikte çalışmamızda inceleme imkânı bulduğumuz Hisâli'nin *Metâliü'n-Nezâir* adlı eserinin iki cildi üzerinde iki doktora çalışması bulunmaktadır. Kaynakçada belirtilen bu eserlerden Bilge Kaya tarafından hazırlanan doktora tezi için "C.1"; Abuzer Kalyon tarafından hazırlanan tez için ise "C.2" kısaltması kullanılmıştır.

Şiirlerin üst kısımlarında hangi kaynaktan geçtiği bilgisi verilmiş, hangi aruz kalıbı ile yazıldığı belirtilmiştir. Yazma eser incelemelerinde şiirin geçtiği yer için yaprak sistemi kullanılmıştır. Bir yaprağın a ve b olmak üzere iki tarafı vardır. Şiir yaprağın hangi

tarafında ise geçtiği yaprak numarası ve yönü gösterilerek verilmiştir. Örnek: 119a. Söz konusu şiirin bahsi geçen kaynaktaki 119. yaprağın a/ön yüzünde geçtiğini göstermektedir.

Çalışmamızda Kâsımî mecmuası ile diğer şiir mecmuasında Hürremî'ye ait bazı şiirlerin Arap harfli yazımlarının verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bundan dolayı da iki örnek metin ek olarak sunulmuştur.

Hürrem/Hürremî Mahlaslı Şairler

Divan edebiyatı geleneklerine göre şiir yazmış ve mahlas olarak *Hürremî*'yi kullanan şair veya şairlerin varlığı konusunda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca *Hürrem* mahlası taşıyan bir şiirden hareketle farklı bir şairden de bahsedilebilir. Ancak bu kişinin de başka şiirlerinde Hürremî mahlasıyla şiirleri olabilir.

Hürrem Bey

Şair hakkındaki tek bilgi, *Pervane Bey Mecmuası*'nda geçen şiir ve şiirin üzerindeki başlıktır. Eserde bir şiirin başlığında "Nazîre-i Hürrem Beg" ifadesi geçmektedir. Mahlas beytinde de şairin adı "Hürrem" olarak görülür. Şiirin mecmuadaki ilk beyti aşağıdaki gibidir:

*Süvâr olmuş semendine görüp ol şûh-reftârı
Didüm şemşîr-i hüsn ile tutar âhir bu meydânı* (Gıynaş 2017: 2736)

Pervane Bey Mecmuası H. 968/M. 1560-1561'de (Gıynaş 2017: 5) derlendiği için bahse konu şairin bu yıl öncesinde iyi bir şair olduğu söylenebilir. Mecmuada Hürremî başlıklı ve mahlaslı nazire şiirler de bulunur. Bu durum, Pervane Bey'in iki şairin farklı kişiler olduğunu bildiği veyahut aynı kişi bile olsalar bahse konu nazirelerde farklı bir başlık kullandığı anlamına gelmektedir. Bu şairin aşağıda tanıtılacak olan Bağdatlı şair ile aynı kişi olup olmadığı net değildir. Ancak Bağdatlı şair ile aynı kişi olması halinde Hürremî'nin bazı şiirlerinde üslup, ifade ve aruz gereği Hürrem mahlasını da kullandığı söylenebilir. *Pervane Bey Mecmuası*'nda geçen diğer şiirler Bağdatlı Hürremî başlığında verilecektir.

Başka bir yazma eserde (06 Mil Yz Cönk 221/6a-b)"Münacât-ı Hürrem Efendi" başlıklı bir murabba vardır. Fakat metnin hangi yüzyıla ait bir metin olduğu net değildir. 7 bendlik şiirin son biriminde geçen "Hürrem" ifadesinin yardımcı fiille kullanımına binaen, askerlerin hürrem/mutlu olması anlamı daha uygundur. Şiirin ilk ve son bendi şöyledir.

*Ey veliyyü'n-nasr hamd olsun sana
Hem habîbine selâm-ı bî-bahâ
Emr-i fermânun cihâdıyla gazâ
Asker-i İslâma nusret kıl atâ
...
Ey kerîm (ü) ey rahîm (ü) ey nasîr
Mü'minîn mü'minât ol zahîr
Hürrem olsunlar görüp nasr-ı kesîr
Asker-i İslâma nusret kıl atâ*

İbrahim Hürrem

Divan edebiyatının son temsilcilerinden olan şair İbrahim Hürrem'in de küçük bir divanı bulunmaktadır. *Divan*'ı üzerinde Abdullah Eren'in çalışmaları vardır (1999 ve 2019).

Kırımlı Hürremî

Almanya Berlin Milli Kütüphane yazmaları arasında bulunan bir mecmuada Kırımlı Hürremî divanı (Hs. or. 923, yk. 62a) bulunmaktadır. Asıl adı Abdurrahman olan şairin yaşadığı yüzyıl ve şiirlerinin mahiyeti ve üslubuna bakıldığında bu şairin Bağdatlı Hürremî ile bir ilgisinin olmadığı söylenebilir. *Divan'*daki bazı tarih manzumelerinde geçen yıl bilgilerine (yk. 80b) istinaden şairin 18. yüzyılın ikinci yarısında hâlen hayatta olduğu düşünülmektedir. Hürremî'nin iyi bir tarihçi ve mesnevi yazarı olduğu da söylenebilir. Bahse konu mecmuada şaire ait bir mesnevi (yk. 83b-84b) vardır. Bu mesnevi üzerinde tanıtıcı bir yazı bulunmaktadır (Seyit Yahya 2009). Mecmuada Said Giray tarihi de yazılıdır (yk. 88a). Ayrıca mecmuanın sonlarında (yk. 131b) geçen bir şiirin başlığında "li-nâmikihi" ibaresine istinaden şiirin mecmuayı tasnif eden kişiye ait olduğu tahmin edilmektedir. Şiirin son beytinde "Saîd" daha sonrasında gelen "velehû" başlıklı şiirde de aynı mahlas görülmektedir. Bu durumda mecmuayı derleyen ve yazan kişinin Said Giray olduğu söylenebilir. *Divan'*daki manzumelerden anlaşıldığı kadarıyla Kırımlı Hürremî Farsça şiir yazabilecek kadar Farsça bilmektedir. Bununla birlikte Anadolu coğrafyasında birçok şaire nazire şiir yazmıştır. Aşağıdaki matla, şairin bahse konu *Divan'*ından alınmıştır:

Ömrüm içre ben börekle baklava bilmem nedür
Tatlu olmuş bir çanak ballu boza bilmem nedür (Kırımlı Hürremî, yk. 67b)

Bağdatlı Hürremî

Çalışmamıza konu şair Bağdatlı Hürremî'dir. Şair hakkında ilk ve önemli bilgi, bugüne kadar tespit edilen tezkirelerden sadece Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ's*ında bulunur. Eserde ona ait şiirlerden Türkçe ve Farsça beyitler sıralanmıştır. Ayrıca başka kaynaklar ve mecmualarda doğrudan veya dolaylı olarak şair hakkında değerlendirmelerin varlığı söz konusudur.

Bağdatlı Ahdî'nin şair hakkında *Gülşen-i Şuarâ* adlı tezkiresinde yaptığı değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir: Attâr-ı bâzâr-ı eş'ârda sâhib-dükkân-ı efkâr ve nâkil-i nakl-i nazm-ı şeker-bâr olup latîfe-i güzâr ile ehl-i rûzgâr diyü iştihâr bulmaga sezâ-vâr ve makbûl-i sığâr ü kibârdur. Vücûd-ı şetâret-nümâsı ve gülbîn-i zât-ı zarâfet-efzâsı ravza-i Bagdâd'da neşv ü nemâ bulmuşdur. Mü'ellif-i tezkirenün akrabasından olup 'âlem-i şebâbda ilâ hâzihî'l-eyyâm ol yâr-ı ferhunde-encâm hem-zebân-ı tûtiyân-ı şeker-güftâr ve hem-nefesi şâ'irân-ı fesâhat-şi'âr olup lahza lahza mütâa'a-i devâvin-i belâgat-nizâm-ı bülegâ-yı A'câm ve lemha lemha cüst ü cû-yı vâdî-i kelâm-ı nezâket-encâm fusahâ-yı ervâm idüp 'ale'l-husûs manzûmât ve münşe'ât-ı Mevlânâ Fuzûlîyi (rahmetullahi 'aleyh) vird-i zebân u mûnis-i cân kılup meclis meclis okıyup yazmag ile iştihâr-ı tâm bulup erbâb-ı 'irfân içre benâm olmuşdur. Hadd-i zâtında bir güler yüzlü gül gibi hürrem ü handân ve bir şîrîn-zebân-ı devrândur (Solmaz 2005: 281).

Bilgilere göre Hürremî, Bağdatlı olup bu şehirde önemli bir şair olarak tanınmıştır. Ayrıca Ahdî, onun zarâfet timsali olduğunu açıklar. Ahdî'nin şair hakkında verdiği en önemli bilgi ise belki onun kendi akrabası olduğunu belirten "Mü'ellif-i tezkirenün akrabasından olup" ifadeleridir.

Hürremî, mensuplarının çoğu şiirle haşır neşir olan bir ailedendir. Tezkiredeki bilgilere göre başta kendisi, babası Şemsî, kardeşleri Rızâyî, Murâdî, amcası Hüseyinî, amcaoğlu Rindî ile Zühdî (Solmaz 2005: 1-2) gibi şairler Hürremî'nin akrabalarındandır.

Ahdî Hürremî'yi, şiir pazarında tefekkür ve irfân dükkânı sahibi bir attar olarak niteler. Bu bilgilere göre şairin lirik olduğu kadar hikemî şiirlerini barındıran bir divanının olduğuna atıf vardır.

Hürremî iyi bir şair olmanın yanı sıra güzel şiirleri okuyup ve ince manalar aktaran, latifeyi hakkını vererek söyleyen, latifeler anlatan birisidir. Bu özelliğiyle devrin önemli bir şahsiyeti olarak küçük büyük herkes üzerinde etki bırakmış, şöhret bulmuş bir anlatıcıdır.

Şair, çocukluk ve gençlik yıllarından beri fasih şairlerle birlikte aynı mecliste bulunmuş onlarla aynı güzellikte şiirler söylemiştir. O, İranlı şairlerin belagat örneği olan divanlarını incelemiştir ve şiirlerini ince hayallerle süsleyen şairlerin izini sürmüştür. Fars şiiri ile olan ilişkisi şairin ayırıcı önemli özelliği olarak belirtilmektedir.

Bağdatlı Hürremî, özellikle Fuzûlî'nin manzum ve mensur eserlerini dilinden düşürmemiş, onları içselleştirmiş ve meclislerde okuyup yazmakla da şöhret bulmuştur. O bu şiirleri okuma ve yazma ile irfan ehli içinde tanınır bir kişilik kazanmıştır.

Gülşen-i Şuarâ' da geçen bilgiler bağlamında değerlendirildiğinde Hürremî'nin şiir ezberleme ve yazma kabiliyetinden bahsedilmektedir. Hatta onun Fuzûlî'nin şiirlerini yazıya döktüğü belirtilmektedir. Bu bilgiler ışığında Hürremî'nin iyi bir hat sahibi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şairin Fuzûlî'yi takip ettiği, onun yolundan gittiği görülmektedir.

Ahdî, şairi tanıtırken onun mahlasının anlamına uygun sıfatlar kullanarak, yaşadığı devirde gül gibi mutlu, güler yüzlü ve tatlı dilli biri olduğunu vurgular. Divan şiirinde şairlerin aldıkları veya kendilerine verilen mahlaslarda kişilerin psikolojik özelliklerini yansıtan mahlasların varlığı bilinmektedir. Hürremî de aynı şekilde "iyimserliğe matuf mahlas" taşıyan şairlerden biridir (Yıldırım 2006: 45).

Hürremî'nin güler yüzlü oluşu ile meclislerde okuduğu latifeler değerlendirildiğinde onun iyi bir nüktedân ve fıkra anlatıcısı olduğuna kapı aralayan bilgilerdir.

Şair hakkında verilen bilgilere bakıldığında, Hürremî'nin Bağdat'ta doğduğu ve orada yaşadığı söylenebilir. Hürremî'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte, Ahdî ile çağdaş olduğu ve tezkire yazılırken "ilâ hâzihi'l-eyyâm ol yâr-ı ferhunde-encâm hem-zebân-ı tûtıyân-ı şeker-güftâr ve hem-nefesi şâ'irân-ı fesâhat-şi'âr olup" hâlen yaşıyor olduğudur. Tezkire, şairin öldüğü M. 1594 (Solmaz 2005: 5) yılına kadar sürekli eklenerek yazıldığı düşünüldüğünde, Hürremî'nin bu tarihlerde hâlen yaşadığına dair ipuçlarını barındırır.

Ahdî'nin tezkirede şaire ait olarak verdiği şiirlerde (Solmaz 2005: 282), Hürremî'nin ehl-i beyte olan sevgi ve saygısı göze çarpmaktadır. Aşağıdaki dizelerin Muharrem ayı vesilesiyle kaleme alındığı söylenebilir.

*Siyeh-pûş ol gel ey âbdâl dil-i mâh-ı Muharremdür
Fiğân it şerhalar çek sînene hengâm-ı mâtemdür
Gel ey davâ-yı mihr-i âl iden kan ağla gamnâk ol
Bu demlerde muhabbet hândânun gönlü pür-gamdur*

Hürremî'nin aşağıda matlası verilen gazelinde Hz. Hüseyin'in türbesini ziyarete nâil olduğunu belirten şükür ifadeleri bulunmaktadır. Bu türbeyi tavaf etme arzusu şairin ehl-i beyt sevdalısı bir Alevî-Bektâşî kimliğine dair ipuçları mahiyetindeki terennümleridir.

*Bihamdillâhu ve'l-minne ki tevfi-kât-ı Rabbânî
Tavâf itdüirdi bana meşhed-i şâh-ı şehîdânî*

Hürremî hakkında doğrudan bilgi olmamakla birlikte ona atf yapan bir diğer tezkirecinin Gelibolulu Alî olduğu söylenebilir. *Künhü'l Ahbar'* daki "Sene erbaa ve tisinde ki bu hakîr Bağdâd hazinesine defterdar olup vardum. Ashab-ı nazmdan otuz mikdarı şair kasâid ü tarih ü gazel sunup ... Ahdî dahi anlardan idi. Ve ol cümleñ ser-âmedi Monla Tarzî ve nev-heveslerden Rûhî bulunmuş idi" (İsen 1994: 319). Bilgilere göre Bağdat'a M. 1585 yılında görev için gittiğinde Bağdatlı şairlerden otuz kadarı kendisini ziyarete gitmişlerdir. Bu şairlerden bazıları meclisinde ona şiir sunmuşlardır. Gelibolulu Alî de bunlara aynı üslupla mukabele etmiştir. Alî'nin "Meh-i şeh-i hilâfet mihr-i burc-ı evliyâyuz biz/Eser yiller gibi vâdî-neverd-i Kerbelâyuz biz" matlalı şiirine birçok şairin nazire şiiri bulunmaktadır. Bunlardan biri de Hürremî'dir. Bu şiirler Hisâlî'nin nazire mecmuasında yanyana geçmektedir. Hatta Hisâlî'nin eserinde Hürremî'nin şiiri Alî'nin şiirinin hemen altındadır (Kaya 2003: 881). İsmail Hakkı Aksoyak bu bilgilerden hareketle Hürremî'nin de Alî'yi karşılayanlar arasında olduğunu belirtir (Aksoyak 2013; Aksoyak 2005: 138).

Şair Hürremî hakkındaki bilgiler, Ahdî'nin *Gülşen-i Şuara's*ının son ravzasında geçmektedir. Bilindiği üzere Ahdî, tezkiresini sürekli güncelleyerek yeniden yazmıştır. Hatta bunda Gelibolulu Alî'nin eleştirilerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Başta Rûhî ve Hürremî olmak üzere birçok Bağdatlı şair üç ravzalı nüshalarda bulunmaz. Ancak daha sonra eklenen dördüncü ravzada bu şairlerin adı bulunur. Bu konuda Ahdî'nin tezkiresi üzerinde geniş çaplı inceleme yapan Solmaz'ın ifadeleri şöyledir: Yeri gelmişken burada bir meseleye de işaret etmek istiyoruz. Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'* da Ahdî'yi tezkire yazma konusunda acemilikle suçlamaktadır. Bizce bu, tezkirenin üç ravzalı tertipleri ile alakalıdır. Çünkü Âlî'nin işaret ettiği gibi Bağdatlı bazı şairler üç ravzalı tertiplerde yoktur. Daha sonra belki bu tenkidin de bir sonucu olarak, tezkireye alınmıştır: Ruhî ve Tarzî. Bu iki şairin dışında Ahmed Harirî, Ahmed Zarîf, Âteşî, Hüseyinî, Hürremî, Ziyâyî gibi başka şairler de sadece dört ravzalı tertiplerde vardır. Bir bakıma Âlî'nin tenkidi işe yararmış ve eser genişletilmiştir (Solmaz 2005: 48).

Solmaz'ın belirttiği üzere, tezkire genişletilmiştir ancak çalışmamız için önemli olan kısım ise Âlî'nin tenkidi sonrasında Hürremî'nin de bu tezkireye eklenmiş olduğudur. Küçük bir ihtimal de olsa, Gelibolulu Âlî'nin başta Rûhî ve Tarzî olmak üzere Hürremî ile iletişimin iyi olduğu söylenebilir.

Hürremî hakkında bilgi veren ikincil kaynaklar arasında şiir mecmuaları gelir. Hisâlî'nin *Metâliün-Nezâir'i* ve *Pervane Bey Mecmuası* ve Kâsımî'nin *Bahru'l-Maarif* adlı mecmuası bunlardan önemli olanlarıdır.

Türk edebiyatı tarihinde önemli bir eser olan *Metâlû'n-Nezâir'* de Hürremî ve Bağdatlı Hürremî başlıklı birçok matla beyit bulunmaktadır. Bunların başında da yukarıda bahsi geçen Gelibolulu Alî'nin şiiriyle nazire olanı gelmektedir. Mecmuada geçen beyitler aşağıdadır:

Hürremî-i Bağdâdî

Çıkmayınca güzelüm bu hat-ı anber-fâmun

Olmadı müyesser bu dil-i nâ-kâmun (C.2, s. 253)

Hürremî-i Bağdâdî

Gonca zindanından itdi kendüyi izhâr gül

Kim çemen Mısırında sultan oldu Yûsufuâr gül (C.2, s. 373)

Hürremî-i Bağdâdî

*Nigârün gamzesi sâhîr sözi sihr-i helâl olsa
Yine elfzâzı dendânı gibi akd-i lâl olsa* (C.2, s. 832)

Velehû Hürremî

*Vefâ uşşâka eyler bir meh-i nîkû-hisâl olsa
Şeb-i gamdan halâs olsak dilâ rûz-ı visâl olsa* (C.2, s. 832)

Hürremî

*Ne câm-ı mey gibi sohbetde yâr-ı dil-güşâ gördüm
Ne bir ehl-i kerem buldum cihânda çok cefâ gördüm* (C.2, s. 520)

Hürremî

*İy ecel bana amân vir biraz itme acele
Bir sözüm var diyecek buluşup ol bî-bedele* (C.2, s. 930)

Hürremî

*Yâr geldi bu gice ey ecel itme acele
Engel olma yûri bu gice rakîbe gicele* (C.2, s. 930)

Hürremî

*Dehrün ne kadar muhkem ise tarh-ı esâsı
En sonra bozulmasına degmez yıkılası* (C.2, s. 1167)

Hürremî

*Ne bir hâlim bilür vardır ne yâr-i muhterem kaldı
Ana birden ne hod bir nâm esîr-i muhteşem kaldı* (C.2, s. 1237)

Hürremî-i Bağdâdî

*Saltanat-ı devlet şehâ âlemde bir ziynet gibi
Leşker ü tabl u alem bu halka hep şöhret gibi* (C.2, s. 1260)

Hürremî

*Bahs itmesün izârün ile gül didükleri
Öykünmesün fiğânuma bülbül didükleri* (C.2, s. 1358)

Hürremî

*Söze gelsen zuhûr eyler lebünde muciz-i İsâ
Cihâna gösterürsin şî'r ü inşâda yed-i beyzâ* (C.1, s. 64)

Hürremî

*Meyl itme câh u devlete ey dil gedâlîğ it
Bu dehr içinde bir niçe gün pâdişâhîğ it* (C.1, s. 239)

Hürremî-i Bağdâdî

*Mâh-ı Muharrem oldı şafaktan yine bedîd
Ebvâb-ı ayş u işrete çarh urdı bir kilîd* (C.1, s. 306)

Hürremî

*Sarındığına nâzla ol gülbün-i ümîd
Destâr olur serinde açılmış gül-i sefid* (C.1, s. 307)

Hürremî-i Bağdâdî

*Hezâr hüznile mâh-ı Muharrem oldı bedîd
Meger ki mâtem-i âl-i nebî bulur tecdîd* (C.1, s. 310)

Hürremî

Hürrem oldı bâğ-ı âlem geldi çün fasl-ı bahâr

Gül açılıp şevke düştü her taraf bülbül hezâr (C.1, s. 340)

Hürremî-i Bağdâdî

Hürrem oldu bâğ-ı âlem geldi çün fasl-ı bahâr
Açılıp gül şevke düştü her taraf bülbül hezâr (C.1, s. 341)

Hürremî-i Bağdâdî

Geldi zamân-ı gussa gönül inle zâr zâr
Kan ağla turma dem-be-dem ey çeşm-i eşk-bâr (C.1, s. 354)

Hürremî

Acıyup sabr itdüğüm ol lâl-i sükkerden midür
Ya perîşân olduğum ol zülf-i anberden midür (C.1, s. 413)

Hürremî-i Bağdâdî

Gûşe-i vahdet fakîre cennetün a'lâsıdur
Anda ebkâr-ı maânî gûyiyâ havrasıdur (C.1, s. 491)

Hürremî

Çemende ârızunda reng alup şermendedür güller
Düşüp câm-ı lebünden ayağa efgendedür müller (C.1, s. 517)

Hürremî

Söziñ harc itme nâ-dâna ne fehm eyler ne hâl anlar
Senün ey Hürremî kasdun yine sâhib-kemâl anlar (C.1, s. 531)

Hürremî-i Bağdâdî

Kuyûd-ı dehrden âzâde bir ehl-i fenâyuz biz
Bekâ deşinde seyrân eyleyen merd-i Hudâyuz biz (C.1, s. 881)

Pervâne Bey Mecmuası'nda, Hürremî'ye ait olduğu belirtilen bazı şiirler söz konusudur. Bu mecmuanın kaleme alındığı tarihlere bakıldığında Hürremî'nin 16. yüzyılın ikinci yarısında güzel hatta başka şairlere nazire şiir yazacak ve nazire mecmualarına girecek kadar önemli bir şair olduğu görülmektedir. Aşağıda Pervane Bey mecmuasında geçen nazire şiirlerin matlaları verilmiştir.

Nazîre-i Hürremî

Gül yüzli vâsfin kaçan kim andelîb-i cân ana
Gonçeler dem-beste oluban kalur hayrân ana (Gıynaş 2017: 69)

Nazîre-i Hürremî

Bende olmuş hûblar ey dilber-i rânâ sana
Pâdişâh-ı heft-kişversin ki yok hem-tâ sana (Gıynaş 2017: 126)

Nazîre-i Hürremî

Depretse kaçan leblerini lutf ile İsâ
İsâ demi dil mürdelerini ider ihyâ (Gıynaş 2017: 141)

Nazîre-i Hürremî

Ârızunda sünbülün kim pîç ü tâb üstindedür
Ana benzer ebr-i nisân ki âfîtâb üstindedür (Gıynaş 2017: 812)

Henüz tasnifi yapılmamış bir şiir mecmuasında Hürremî'ye ait iki şiir bulunmaktadır. Biri gazel diğeri de murabba olan şiirlerin başlığında Hürremî yazılmıştır. Murabbanın ilk iki dizesi, *Metâliün-Nezâir*'de geçen matla ile aynıdır. Aşağıda şiirlerin ilk birimleri verilmiştir.

06 Mil Yz A 485/ 52a (Gazel)

Hasretünden gözlerüm yaşıyla kan ağlar bana
Kanlu yaşımı görüp halk-ı cihân ağlar bana

06 Mil Yz A 485 / 52b (Murabba-Mütekerrir)

Acıyup âh itdüğüm ol lâî-i şekerden midür
Ya perîşân oldıgum ol zülf-i anberden midür
Hiç eser itmez bu âhum bağı mermerden midür
Bilmezem benden mi ya dilden mi dilberden midür

Kâsımî tarafından derlenen *Bahru'l-Maarif* ve *Sandukatu'l-Maarif* olarak da bilinen eserde çalışmamızın ana gövdesini oluşturan Bağdatlı Hürremî'ye ait Türkçe şiirler söz konusudur.

Nazire mecmuası özelliğ gösteren ve M. 1625 yılında tamamlanan eser, kendisi de iyi bir şair olan Kâsımî tarafından derlenmiştir. *Kâsımî Mecmuası*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazma Eser Salonunda Ağâh Sırrı Levend yazmaları arasında ASL 625 Mec 83 numarasıyla kayıtlıdır.

Mecmuanın önemli bir yönü ise Irak çevresi şairlerin şiirlerine ciddi oranda yer vermesidir. Bu şiirlerin büyük bir bölümü tespit açısından yenidir. Eser üzerinde Ahmet İçli'nin çalışmaları mevcuttur (2018/b)

Hürremî'ye ait şiirlerden ikisinin matlaı, Hisâlî'nin *Metâliün-Nezâir*'inde biri de Ahdî'nin tezkiresinde aynen geçmektedir. Bu bilgilerden hareketle Kâsımî mecmuasında bahsi geçen Hürremî'nin Bağdatlı Hürremî ile aynı kişi olduğu söylenebilir. Mecmuada geçen şiirlerin matlaları aşağıdaki gibidir.

Kuyûd-ı dehrden âzâde bir ehl-i fenâyuz biz
Bekâ deşinde seyrân eyleyen merd-i Hudâyuz biz (KM. yk. 54b-55a)

Dilâ bu âleme herkim gelür eyler sefer kalmaz
Egerçi bir nice gün eglenür amma gider kalmaz (KM. yk. 55b)

Vefâ uşşâka eyler bir meh-i nîkû-hisâl olsa
Şeb-i gamdan halâs olsak dilâ rûz-ı visâl olsa (KM. yk. 103b-104a)

Bi-hamdillâhi ve'l-minne ki tevfikât-ı rabbânî
Tavaf itdüirdi bana meşhed-i şâh-ı şehîdânı (KM. yk. 119a)

Letâfet gülşeninüñ tâze serv-i kadd-i dil-cûsı
Füsün ile tağıtdı 'aql u fikrüm çeşm ü ebrûsı (KM. yk. 120a-b)

Pür olup âteş-i sûzân ile micmerdârı
Çam tenûrında gönül yanmada ahkerdârı (KM. yk. 134a/k)

İrdi sipîhr-i heftüme zemzeme-i niyâzımız
Nâlemizi işitmedi nâzile serv-i nâzımız (KM. yk. 176b/k)

Sanmanuz ol sanemün dîdeleri hâbdadur
Her taraf gamzesi sayd-ı dil-i ahbâbdadur (KM. yk. 229b/k)

Şair hakkında tezkireler gibi doğrudan bahseden eserlerin yanı sıra dolaylı olarak bahseden çeşitli eserler bulunur. Bunlardan en önemlisi, yukarıda da belirttiği üzere şiir

mecmualarıdır. Ancak başka şairlerin şiirlerinde, şairler hakkında yaptıkları değerlendirmeler de söz konusudur. Hürremî hakkında üç farklı manzum mektupta bilgiler bulunmaktadır. Bu mektupların ortak özelliği Bağdat'a gönderilmiş olmasıdır. Mektuplarda şiir ve şair değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bu manzum mektuplarda özellikle Bağdatlı şairler hakkında bilgiler bulunur ve önemli değerlendirmelerin yapıldığı görülür.

Harimî, manzum mektubunda, şair arkadaşları ve şiir meclisinin yanı sıra Bağdat şehri ve esnafı hakkında da önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu şairlerden biri de Hürremî'dir. İlginç bir şekilde Hürremî'nin adının geçtiği beytin hemen üstündeki iki beyitte akrabaları Ahdî ve Rindî'nin adı zikredilmektedir.

*Ümîd-i vasl ile vü hecr ile geh girye geh hande
Kılur mı nicedür gör Hürremî giryâna 'aşk eyle*

Harimî, "şairden mahlası olan mutluluk sahibi olma özelliğine tezat şeklinde üzüntülü özelliği ile bahsetmektedir. Beyitten anlaşıldığı kadarıyla Hürremî, sürekli ayrılık acısı çekmekle birlikte; kavuşma arzusuyla bazen hüzünlü bazen de mutludur" (İçli 2019: 266).

Bağdat'a gönderdiği manzum mektubunda şairden bahseden bir diğer şair ise Aklî'dir. Manzum mektubun on altıncı beytinde Hürremî'nin adı şöyle geçmektedir.

*Safâ bezminde hâlâ Hürremî dil-şâd ü hürrem mi
Bahâr-ı behçetün gülberg-i handân-ı gülistânı*

Aklî'ye göre Hürremî, güler yüzlülük baharının sevinç bahçesinin yaprağıdır. Ayrıca şairin halen safâ meclislerinde mutlu ve hürrem olup olmadığı da sorulmuştur. Böylece şairin halen yaşayıp yaşamadığı ve meclislere gidip gelecek gücünün olup olmadığı mahlası ve kişisel özellikleri ile birlikte vurgulanmıştır (İçli 2018a: 751).

Ruhî'nin Bağdat'a gönderdiği manzum mektubunda, Hürremî hakkında, Aklî'nin değerlendirmeleri ile Ahdî'nin tezkiredeki bilgilerine benzer anlatımların olduğu görülür.

*Eglencesi mi ortalığın yine Hürremî
Okur mı bulduğun o gazel-hân ne demdedür (KM. 166a.; Ak 2001: 160)*

Ruhî'nin bu beytinde, Hürremî'nin gazelhan olduğu belirtilmektedir. Ayrıca şairin eğlence meclislerinin önemli bir elemanı olduğu da verilen bilgiler arasındadır.

Mecmualarda ve Tezkirede Hürremî'ye Ait Şiirlerin Karşılaştırmalı Analizi

1. *Metâliü'n-Nezâir ve Kâsımî Mecmuası'*nda geçen aşağıdaki beyit, muhtemelen Gelibolu Alî'nin şiirine naziredir (Aksoyak 2013; Aksoyak 2005: 138). Şiir, Hisâlî'nin eserinde matla beyti olarak *Bağdatlı Hürremî* başlığıyla geçmektedir. Aynı şiir Kâsımî mecmuasında 9 beyit olarak görülür. Hisâlî'nin verdiği diğer nazire şiirler, Gelibolu Alî'nin adından bahsettiği kişiler olup, *Kâsımî Mecmuası'*nda birkaçının şiirleri görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde *Kâsımî Mecmuası'*nda geçen bu şiirin Bağdatlı Hürremî'ye ait olduğu söylenebilir.

*Kuyûd-ı dehrden âzâde bir ehl-i fenâyuz biz
Bekâ deştinde seyrân eyleyen merd-i Hudâyuz biz (KM 55a; C.1, s. 881)*

2. *Metâliü'n-Nezâir'* de hem Hürremî hem de Hürremî-i Bağdâdî başlıklarıyla şiirler bulunur. Bu iki kişinin farklı kişiler olduğu değerlendirilebilir. Ancak Hisâlî'de geçen iki şiirin benzerliği bu konuda önemli bir ipucu özelliği taşımaktadır. Şöyle ki;

Hürremî

*Hürrem oldu bâğ-ı âlem geldi çün fasl-ı bahâr
Gül açılıp şevke düşdi her taraf bülbül hezâr* (C.1, s. 340)

Hürremî-i Bağdâdî

*Hürrem oldu bâğ-ı âlem geldi çün fasl-ı bahâr
Açılıp gül şevke düşdi her taraf bülbül hezâr* (C.1, s. 341)

Her iki matla, ikinci dizedeki ilk iki kelimenin yer değişikliği dışında aynıdır. Şiirin başlıklarında isim aynı olmakla birlikte birinde “Bağdâdî” tanımlaması geçmektedir. Bu ifade iki şiirin aynı kişiye ait olduğuna bir işarettir. Bu bilgilere göre, Hisâlî'nin bahsettiği her iki şairin aynı kişi olduğu söylenebilir.

3. Aşağıki iki matla *Metâliü'n-Nezâir*'de aynı yaprakta bulunur. Görüldüğü üzere ilkinde “Hürremî-i Bağdâdî” ikincisinde ise “velehû Hürremî” başlığı bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her iki şiirin aynı şaire ait olduğunun vurgulandığı görülmektedir. İkinci şiir, matlasıyla birlikte tam şiir olarak *Kâsımî Mecmuası*'nda geçmektedir. Bu bilgi, Kâsımî'nin verdiği şiirlerin Bağdatlı olan Hürremî'ye ait olduğuna dair ipuçları barındırmaktadır.

Hürremî-i Bağdâdî

*Nigârün gamzesi sâhir sözi sihr-i helâl olsa
Yine elfâzı dendânı gibi akd-i lâl olsa* (C.2, s. 832)

Velehû Hürremî

*Vefâ uşşâka eyler bir meh-i nîkû-hisâl olsa
Şeb-i gamdan halâs olsak dilâ rûz-ı visâl olsa* (C.2, s. 832; KM. yk. 103b-104a)

4. Ahdî'nin Bağdatlı Hürremî'ye ait olarak verdiği aşağıdaki şiirin tamamı çalışmamıza esas *Kâsımî Mecmuası*'nda geçmektedir. Bu bilgiler ışığında Kâsımî'nin bahsettiği şair ile Ahdî'nin bahsettiği şairin aynı kişiler olduğu söylenebilir.

*Bi-hamdillâhi ve'l-minne ki teofikât-ı rabbânî
Tavâf itdürdi bana meşhed-i şâh-ı şehîdânı* (Solmaz 2005: 282; KM. yk. 119a)

5. Milli Kütüphane yazmaları koleksiyonundaki bir şiir mecmuasında Hürremî'ye ait iki şiir peş peşe bulunmaktadır. Başlıklarında “Hürremî” yazılan metinlerden biri gazel diğeri de murabbadır. *Metâliün-Nezâir*'de murabbanın ilk iki dizesi matla olarak küçük bir farkla geçmektedir. İlk dizedeki “âh” kelimesi yerine “sabr”; “şekker” yerine de “sükker” kullanılmıştır (bkz. C. 1. s. 413). Bu benzerlik, her iki mecmuadaki şiirlerin aynı kişiye ait olduğunu gösteren önemli bir ipucudur.

*Acıyup âh itdügüm ol lâl-i şekkerden midür
Ya perîşân olduğum ol zülf-i anberden midür
Hiç eser itmez bu âhum bağı mermerden midür
Bilmezem benden mi ya dilden mi dilberden midür*
(06 Mil Yz A 485, 52b; C.1, s. 413)

6. Farklı kaynaklardan tespit edilen şiir örneklerinin bir kısmının muhtevasına bakılarak şairlerinin üslubunun aynı olduğu da söylenebilir. Bu da şiirlerin aynı kişiye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Ahdî'nin verdiği şiirlerden birkaçında, Hürremî'nin ehl-i beyte olan sevgisi söz konusudur. Hatta bu bilgiler onun Alevî-Bektaşî geleneği şairlerden biri olabileceğine kapı aralar. Aşağıdaki dizelerin Muharrem ayı vesilesiyle kaleme alındığı söylenebilir.

*Siyeh-pūş ol gel ey âbdâl dil-i mâh-ı Muharrem'dür
Fiğân it şerhalar çek sînene hengâm-ı mâtemdür
Gel ey davâ-yı mihr-i âl iden kan ağla gâmnâk ol
Bu demlerde mahabbet hândânun gönli pür-gâmdur* (Solmaz 2005: 282)

Hürremî'nin aşağıda matlaı verilen gazelinde Hz. Hüseyin'in türbesini ziyarete nail olduğunu belirten şükür ifadeleri bulunmaktadır. Bu türbeyi tavaf etme arzusu şairin ehl-i beyt sevdalısı bir Alevî-Bektâşî kimliğine dair ipuçları mahiyetindeki terennümleridir.

*Bihamdillâhu ve'l-minne ki tevfiğât-ı Rabbânî
Tavâf itdürdi baña meşhed-i şâh-ı şehîdânı* (Solmaz 2005: 282; KM. yk. 119a)

Metâliü'n-Nezâir'de geçen aşağıdaki iki beyit hem üslup hem de içerik olarak neredeyse aynıdır.

*Mâh-ı Muharrem oldı şafakdan yine bedîd
Eboâb-ı ayş u işrete çarh urdı bir kilîd* (C.1, s. 306)

*Hezâr hüznile mâh-ı Muharrem oldı bedîd
Meger ki mâtem-i âl-i nebî bulur tecdîd* (C.1, s. 310)

7. Metâliü'n-Nezâir'de Bağdatlı Hürremî başlığıyla verilen aşağıdaki matlada ve Kâsımî Mecmuası'nda bir şiirde geçen ibarelere bakıldığında şairin "sihr-i helâl" sanatını şiirlerinde uyguladığına dair kullandığı ifadelerdir:

*Nigârün gamzesi sâhir sözi sihr-i helâl olsa
Yine elfâzı dendânı gibi akd-i lâl olsa* (C.2, s. 832)

*Biz ki tarîk-i şi'rde sihr-i helâle mâliküz
Aldı asâ-yı Mûsâ hâme-i sihr-i sâzımız* (KM 176b)

Hürremî'nin Tespit Edilen Yeni Şiirlerinin Tam Metni

1. Gazel-Kaside/ 9 Beyit, KM-yk. 54b-55a

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Ꞑuyüd-ı dehrden âzâde bir ehl-i fenâyuz biz
Beğâ deştinde seyrân eyleyen merd-i Hudâyuz biz

Riyâ yok tavrımızda hânkâh-ı mülk-i dünyâda
Muhibb-i hânedân-ı çâker-i âl-i 'abâyuz biz

Serîr-i ma'rifet sultâniyüz mülk-i ma'ânide
Şağınma tâlîbâ kim bir gedâ-yı bî-nevâyuz biz

Bu dâr-ı bî-beğâda aňlamaz güftârımız nâdân
Ene'l-hâk sırrın izhâr eyleyen 'arif-edâyuz biz

Murâdî dehri terk itmiş cihânda nâ-murâd olmuş
Kazânun emrine teslim pey çün ü çerâyuz biz

Kemândâr-ı kazânun tîr-i taqdirine âmâcuz
Hağâ yok zâtımızda tâbi'-i hük-m-i kazâyuz biz

Degüldür devlet-i dâr-ı gurûra gönümüz mâyil
Tecerrüd mülkinüñ sultânı Manşürü'l-livâyuz biz

Zemîn ü âsumânun nüshasıdur zâtımız ya'nî
Zamîr-i pâk ile âyîne-i 'âlem-nümâyuz biz

Ezelden tâ ebed ey Hürremî şıdķ u şafâ ile
Muķîm-i ravza-i cennet-misâl-ı Murtażâyuz biz

2. Gazel / 5 Beyit, KM-yk. 55b

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Dilâ bu âleme herkim gelür eyler sefer qalmaz
Egerçi bir nice gün eglenür amma gider qalmaz

Refîķ olsa kime vaşlun efendi râh-ı aşķ içre
Geçer der-bend-i hecri daķı gönlinde haţar qalmaz

Uyup aġyâr-ı bed-hâha cefâlar itme 'uşşâķa
Yedi kat çarhı tîr-i âhımız eyler güzêr qalmaz

Egerçi yok ġam u derd ü belâ pâyânı dünyâda
Bu 'âlemde dilâ şabr it bu ġam daķı geçer qalmaz

Tecellî eylese cânân fütâde 'aşîķa her dem
Vücûdından anuñ ey Hürremî aşlâ eser qalmaz

3. Gazel / 5 Beyit, KM-yk. 103b-104a

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Vefâ 'uşşâķa eyler bir meh-i nîkû-ħişâl olsa
Şeb-i ġamdan ġalâş olsaķ dilâ rûz-ı vişâl olsa

Vişâlingen ümidüm haşr olunca kesmezem yârüñ
Ne deñlü ey dil-i gam-dîde ol emr-i muħâl olsa

Açılısam ġonca-lebler birle ey dil şahn-ı ġülzâra
Figâna başlasam bülbüller anda cümle lâl olsa

Ben anuñ âşiyânından yüzüm döndürmezem bilsem
İşġi itlerine ey gönül başım sifâl olsa

Za'îf ü bî-mecâlam 'arz-ı ġâle iķtidârum yok
Dir idüm derdümi ey Hürremî yâre muħâl olsa

4. Gazel / 5 Beyit KM-yk. 120 a-b

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Leţâfet ġülşeninüñ tâze serv-i ķadd-i dil-cûsı
Füsün ile taġıtdı 'aķl u fikrüm çeşm ü ebrûsı

Nice dānāları dīvāne itdi dāne-i ḥālī
Nice ‘āķilleri şahrāya saldı çeşm-i āhūsı

Yüzün bir görmegi Rūm ile Aydın iline virmem
Deger mülk-i Ḥabeşle Şāma anuñ hāl-ı hindūsı

Ḳıyāmet kāmētīdür kākūlidür fitneler başı
Açılmaz kimse bir gizlü ma‘nā sırr-ı pehlūsı

Ne mümkindür yed-i beyzāsını öpmek ‘Alī Şāhuñ
Zehī devlet saña ey Ḥürremī el verse pā-būsı

5. Gazel / 5 Beyit, KM-yk. 119a/k

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

Bi-ḥamdillāhi ve’l-minne ki tevfiķāt-ı rabbānī
Ṭavāf itdürdi baña meşhed-i şāh-ı şehīdānı

Serāser nürdür ol ma‘den-i şıdķ u şafā billāh
Nola lāmi‘ olursa ḳubbesinden nūr-ı Yezdānı

Ḳanādil-i muṭallādan dilā yer yer mezārında
Meger üstād-ı hikmet bağlamış mihr-i Süleymānı

Nider dünyā vü ‘uķbāyı rızā-yı āl-i Peygamber
Ne ol bākī gerek şıdķ ehline muṭlaķ ne bu fānı

Bu mātemde melekler ḳanlar ağlar ey gözüm nūrı
Nola kan aķıdursa Ḥürremīnūñ çeşm-i giryānı

6. Gazel / 5 Beyit, KM-yk. 134a/k

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

Pür olup āteş-i sūzān ile micmerdārı
Ĝam tenūrında göñül yanmada aḳkerdārı

Sūretūñ naķşını ta büzmeğe şarrāf-ı cihān
İki yüzlü olayın dime şaķın zerdārı

Mesned-i devlete irdüm şeref ü ‘izzet ile
İşigūñ yaşdanalı bende-i kemterdārı

‘Alem-i āh ile dil leşker-i eşkin başıyup
Ṭurdı Ye‘cuce ola sedd-i Sikendervārı

Ḥürremī nazmuña ziynet vire dirseñ zurefā
Rast söyle gazelūñ kāmēt-i dil-berdārı

7. Gazel / 5 Beyit, KM-yk. 176b/k

Müfte‘ilün Mefā‘ilün Müfte‘ilün Mefā‘ilün

İrdi sipihr-i heftüme zemzeme-i niyāzımız

Nâlemizi işitmedi nâz ile serv-i nâzımız

Biz ki  arık-ı şîrde sihr-i  elâle mâliküz
Aldı  aşâ-yı Mûsâ hâme-i sihr-i sâzımız

İtmez idi zebûn bizi cevr ile böyle müddeî
İtse idi nazar bize lu f ile dil-nüvâzımız

Sen de raķib-i bî- aber s z-ı dil mden it  azer
 lemi yaķdı ser-te-ser nâle-i c n-g dâzımız

Bî-dil   bî-niş nlaruz   rremî r h-ı  aşķda
Bilmedi kimse sırrımız  uymadı kimse r zımız

8. Gazel / 5 Beyit, KM-yk. 229b/k

Fe' l t n Fe' l t n Fe' l t n Fe' l n

 anmanuz ol  anem n d deleri   bdadur
Her  araf  amzesi  ayd-ı dil-i a b bdadur

Heves-i m y-miy nunla ten-i z r u niz r
Mu ta ıl  te -i hecr nle teb   t bdadur

Mey gibi emse leb n  a ıķ-ı  ft de ne var
Rind-i mey- ar olanu  meyli mey-i n bdadur

Get r r ehl-i dili  ale  ad -yı  anb r
N me-i zevķ    af   anma ki m zr bdadur

  rrem  z lfine geh k k line dil ili ur
Yeri  ayy r olanu  so  ucı  ull bdadur

9. Gazel/5 Beyit, 06 Mil Yz A 485 yk. 52a

F ' l t n F ' l t n F ' l t n F ' l n

Hasret nden g zler m ya ıyla  an a lar ba a
Kanlu ya umı g r p  alk -ı cih n a lar ba a

Yandugımca ben  ay l n bezmine perv neve 
A duķca giceler  em'-i rev n a lar ba a

Firķat nde  ekd g m d rd-i bel yı g r p  h
Ey per  ra m eyley p ins ile c n a lar ba a

G rinen g klerde her  eb mihr m h enc m deg l
 te -i  em'-i der numdur nih n a lar ba a

N r-ı hicr nda  ay l-i y r ile ey   rrem 
Yandugımca r z u  eb devr-i zam n a lar ba a

10. Murabba-ı M tekerrir, 5 Bend, 06 Mil Yz A 485 yk. 52b

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Acıyup āh itdügüm ol lāl-i şekkerden midür
 Ya perîşân oldıgum ol zülf-i 'anberden midür
 Hiç eser itmez bu āhum bağı mermerden midür
 Bilmezem benden mi ya dilden mi dilberden midür

Dilberüñ derdiyle çıqıpdur bağrumda yaşlar
 Seyl olup aqarsa çeşmümden yeridür yaşlar
 Egilür āh eyledükçe tağlar ile taşlar
 Bilmezem benden mi ya dilden mi dilberden midür

Çeşm-i mestin hâb-ı nâz ile uyutmuş ol nigâr
 Kim uyarur anı kim itmez eser hiç āh [u] zâr
 Kim baña rahm eylemez [hiç] bir nefes ol gamze-kâr¹
 Bilmezem benden mi ya dilden mi dilberden midür

Ben cemâlün nakşına cân ile hayrân olmuşam
 Lîk hecrün âteşiyle zâr giryân olmuşam
 Ey efendüm 'aşkınuñ gencine vîrân olmuşam
 Bilmezem benden mi ya dilden mi dilberden midür

Düşeliden 'aşkınuñ sevdâsına bu Hürremî
 Gözleri yaşıyla pürdür gitmedi bir ân demi
 Çekdügüm ben derd-i yâri çekmeye bir âdemî
 Bilmezem benden mi ya dilden mi dilberden midür

Sonuç

Bağdatlı Hürremî'nin tespit edilen yeni şiirlerinin tam metinlerinin yayımı olan çalışmamızda şair ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Şaire ait bilgiler yazısı Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ* adlı tezkiresinde geçmektedir. Ahdî'nin akrabası ve şair bir ailenin üyesi olan Hürremî, iyi bir şair ve şiir meclislerinin vazgeçilmez kişisidir. Hürremî iyi bir hattat ve gazelhandır. Ayrıca latife/fıkra anlatıcısıdır.

Ehl-i beyt sevgisi ile kaleme aldığı birçok şiiri vardır. Şairin Muharrem ayı ve bu aydaki matem ile Hz. Hüseyin'in türbesini ziyarete nail olduğunu belirttiği şiirleri vardır.

Hürremî'nin edebî sanatlardan "sihr-i helâl" sanatı ile olan bağı da onun ayırıcı bir özelliğidir.

Fars şairlerin eserlerini iyice okumuştur. Özellikle Fuzûlî'nin eserleri üzerinde derin mütalaaları bulunmaktadır.

Künhü'l-Ahbar sahibi Gelibolulu Alî ile yakın ilişki kurduğu düşünülen şairin, onun şiirlerine nazire şiir yazdığı görülmektedir. Ayrıca Hürremî'nin Kanunî Sultan Süleyman'ın "gibi" redifli gazeline de bir naziresi vardır.

¹ Bendin üçüncü dizesinde eğer şahsımız kaynaklı bir yanlış okuma yoksa bir hece eksikliği söz konusudur. Bu işlem, şairin veyahut hattatın bir tasarrufu veya hatası olabilir. Dizedeki "nefes" tefilenin ilk kelimesi olmakta böylece kalıba da uymamaktadır. Bundan dolayı bir kapalı/uzun hecenin bu kelimenin hemen öncesinde ya da önceki tefilede bulunması gerekir. Şiirin genel üslubuna bakıldığında bu kelimenin "hiç" olmasında bir beis bulunmamaktadır.

16. yüzyıl şairlerinden Bağdatlı Ruhî, Aklî ve Harimî'nin manzum mektuplarında Hürremî hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu eserlerde Hürremî'den iyi bir şair olarak bahsedilmektedir.

Bağdatlı Hürremî'ye ait şiir örnekleri çeşitli şiir mecmualarında görülmektedir. Bunların başında Kâsımî'ye ait *Bahru'l-Maarif* ve *Sandukatu'l-Maarif* olarak da adlandırılan nazire şiir mecmuası gelmektedir. Bu mecmuadaki şiirler, çalışmanın ana gövdesini oluşturmaktadır. Bu eserde Hürremî'ye ait sekiz adet gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden birinin matlaı Ahdî'nin eserinde ikisi ise Hisâlî'nin matlalar mecmuasında aynen geçmektedir.

Hisâlî'nin *Metâliü'n-Nezâir* adlı nazire mecmuasında Hürremî ve Bağdatlı Hürremî başlıklı birçok beyit bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmelere göre her iki şairin de aynı kişi olduğu söylenebilir. Veyahut en azından Hürremî başlıklı bazı şiirlerin Bağdatlı Hürremî'ye ait oldukları belirtilebilir.

*Pervane Bey Mecmuası*nda da Hürrem başlıklı ve mahlaslı bir, Hürremî başlıklı ve mahlaslı dört şiir bulunmaktadır. Bu şiirler diğer mecmualardaki şiirlerle benzerlik taşımamaktadır. Ancak konu ve üslup olarak bakıldığında Hürremî'ye ait olan şiirlerin Bağdatlı olan şair olduğuna dair izler taşır. *Pervane Bey Mecmuası*, M. 1561 yılında tamamlandığına göre bahse konu şairin 16. yüzyılın birinci yarısında doğduğu ve ikinci yarısında önemli bir şair olduğu söylenebilir.

Milli Kütüphane yazmalar koleksiyonunda bulunan *Mecmua-i Eşar* adlı bir şiir mecmuasında Hürremî mahlaslı ve başlıklı iki şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerden biri gazel diğeri de mütekerrir bir murabba'dır. Murabbanın ilk iki dizesi *Metâliü'n-Nezâir*'de geçmektedir. Bu benzerlik, her iki şairin aynı kişi olarak telakki edilmesine kapı aralayan bir bilgidir. Çalışmamızda bu iki şiire de yer verilmiştir.

Bağdatlı Hürremî'nin doğum ve ölüm tarihleri konusunda net bir fikir beyan etmek güçtür. Ancak Hisâlî'nin eserinde şiir örneklerinin bulunması onun 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın başında yaşadığını göstermektedir. Ayrıca Ahdî'nin şairden bahsetmiş olması, bu tezkirenin tamamlandığı 1594 yılına kadar Hürremî'nin iyi bir şair olduğunu gösteren önemli bir işarettir. Hürremî'nin sekiz şiirini barındıran *Kâsımî Mecmuası*, H. 1034/M.1625 yılında tamamlandığına göre, şairin bu yıllar ve öncesinde yaşadığı söylenebilir. Bununla birlikte Pervane Bey mecmuasında şiirleri bulunan şair ile aynı kişi olması halinde Bağdatlı Hürremî'nin 16. yüzyılın ilk yarısında doğduğu söylenebilir.

Bağdatlı Hürremî hakkında tespit edilen yeni bilgiler ve şiirlerinden örneklerin sunulduğu bu çalışma vesilesiyle aynı mahlası kullanan başka şairler hakkında da bilgiler verilmiştir. Bu şairler Hürrem Bey, Hürrem, İbrahim Hürrem ve Kırmılı Hürremî'dir.

Makalemizde Hürremî'ye ait dokuz Türkçe gazel ile bir Türkçe murabba toplamda on şiir, Arap harflerinden Latin harflerine aktarılmış olup içerikleri üzerinde kısa değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu şiirler tarafımızdan tespit edilen yeni şiirlerdir. Ancak çalışmamızdan sonra başka araştırmalar sonucunda şaire ait yeni bilgiler ve şiirlerin tespit edilmesi mümkündür. Bu incelemenin bundan sonra yapılacak olan çalışmaları aydınlatıcı bir çalışma olacağını ümit ediyoruz.

Kaynakça

Ak, Coşkun (2001). *Bağdatlı Ruhî Divanı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

- Aksoyak, İ. Hakkı (2005). "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bağdatlı Rûhî'ye Etkisi", *Bilig* 33, s. 137-147.
- Aksoyak, İ. Hakkı (2013). *Hürremî*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, (elektronik ansiklopedi) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hurremi> (Erişim tarihi: 18.04.2020).
- Aydemir Yaşar (2007). "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler" *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3 Summer, s. 123-137.
- Aydemir, Yaşar (2001). "Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü", *Bilig*, s. 147-156.
- Aydemir, Yaşar (2011). "Biyografi Kaynağı Olarak Mecmualar", *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi, Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ankara: AKM Yayınları, s. 87-100.
- Cönk, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz Cönk 221, 65 yk.
- Divân-ı Hürremî Çelebi*, Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kul-turbesitz, Turkische handschriften, Hs. or. oct. 923, Teil 2, Bl. 62a-85a.
- Eren, Abdullah (1999). *Çankırılı İbrahim Hürrem Divanı*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Eren, Abdullah (2019). *Hâni-zâde Seyyid İbrahim Hürrem Divanı*, İstanbul: Gece Akademi
- Gıynaş, Kâmil Ali (2017). *Pervane Bey Mecmuası*, (e-kitap), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gürbüz, Mehmet (2011). "Biyografik Değer Bakımından Şiir Mecmuaları", *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ankara: AKM Yayınları, s. 315-328.
- Gürbüz, Mehmet (2012). "Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 7 Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, s. 97-113.
- İçli, Ahmet (2018/a). "Mardinli Akli ve Manzum Mektubu", *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:4, Issue:3, Summer, (739-767).
- İçli, Ahmet (2018/b). "Kâsımî Mecmuası'nın İçerik Analizi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (40), 468-499. DOI: 10.17498/kdeniz.483603.
- İçli, Ahmet (2019), "Harîmî'nin Manzum Mektubu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 123, Sayı 243, s. 251-278.
- İsen, Mustafa (1994). *Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühnü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Ankara: AKM Yayınları.
- Kalyon, Abuzer (2011). *Peşteli Hisâlî Metâliü'n-Nezâ'ir'i (İkinci-Cilt) İnceleme-Metin*, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
- Kâsımî (1625) *Kâsımî Mecmuası (Bahru'l-Maarif)*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Yazma Eser Salonu, ASL 625, Mec 83., 274yk.
- Kaya, Bilge (2003). *Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâli'ü'n-nezâ'ir Adlı Eserinin Birinci Cildi İncelemeMetin*, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE Doktora Tezi.

Köksal, M. Fatih (2011). "Biyografik Kaynak Olarak Şiir Mecmuaları ve Kastamonulu İshâk-zâde Fevzi Mecmuası", *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ankara: AKM Yayınları, s. 449-468.

Köksal, M. Fatih (2012). "Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 7 Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, s. 409- 431.

Kurnaz, Cemal; Aydemir, Yaşar (2013). "Mecmualara Sorulması Gereken Sorular" *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1, Winter, p. 51-64.

Mecmû'a-i Eş'âr, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 485, 115 yk.

Seyit Yahya, Nariman (2009). "Hürremî Kırımî ve Yedisanname'si" H. Сейтягыяев // IV. *Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*. (26-28 Eylül 2009). Bildiri Kitabı. – Kırım. Simferopol (Akmescit), s. 275 – 281 (403 – 408).

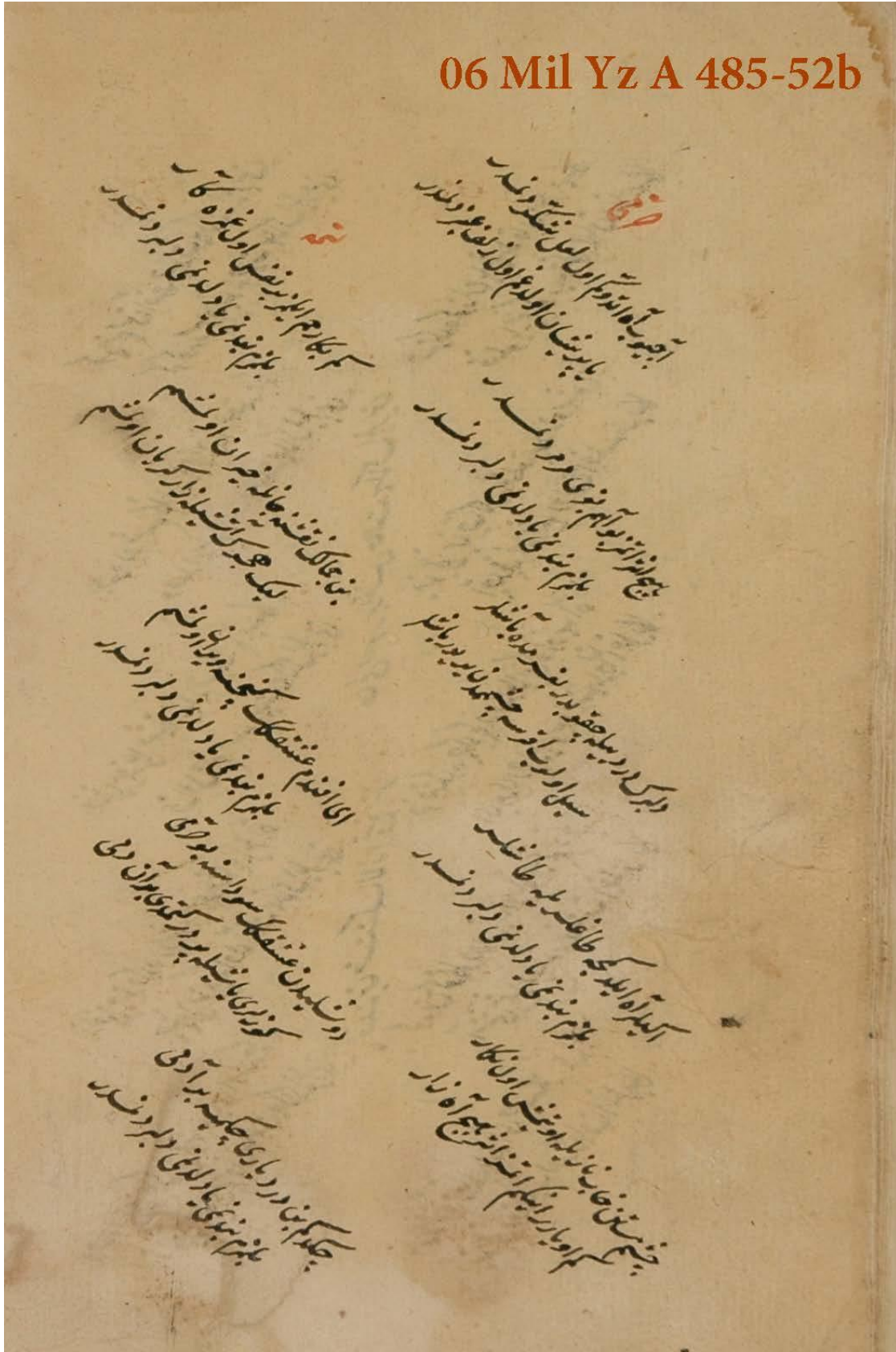
Solmaz, Süleyman (2005). *Ahdi ve Gülşen-i Şuarası*, Ankara: AKM Yayınları.

www.yazmalar.gov.tr

Yıldırım, Ali (2006). *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlasnâmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ek 1.

EK 2: KM 54b-55a

قیود دزدن ازاده بر اهل فنا یوزیز **خرمح** بقا دشته سیران ایلینی ورد خدا یوزیز
 ریا یوق طور غزده خانقاه ملک دنیا ده **حی** خاندان جا کرا ل عبا یوزیز
 سیر حورقت سلطانینوز ملک عابنده **صاعنه** طابا کیم بر کدای بی نوا یوزیز
 بوداری بقاده اکلم کفنا فر نادان **انا الحق** سرتنی اظهار ایلینی عارف ادا یوزیز
 مرادی دهری رزگارتی جهانده ناولمش **قضا** کند اوزنه تسلیم بی چون و چرا یوزیز
 کماندار قضا کند تیر تقدیر نه اما جوز **خطایوق** ذالزده تابع حکم قضا یوزیز
 دکلمر دولت دار غوره کو کلر مایل **بجز** ملکک بکجا حضور اللوا یوزیز
 زمین و آسمانک نسیم سیدر انز یعنی **صنیر** با کله آینهء عالم نایوزیز
 از لدن تا ابدای غری صدق و صفا ایل **حیقم** روضهء حنن قنال و قضا یوزیز

